

УДК 347.725.034(477)

Костова Наталія Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

НАБУТТЯ ПРАВ НА АКЦІЇ ТОВАРИСТВА

Постановка проблеми. Нові умови формування статутного капіталу акціонерних товариств породжують нові питання щодо реалізації засновниками їх прав на акції та прав, які акцією посвідчуються. Необхідність розмежування цих категорій прав має практичний аспект, адже мова по суті йде про право власності та корпоративні права. Це в свою чергу обумовлює різний зміст таких прав, порядок їх реалізації, охорони та захисту.

Стан дослідження теми. На необхідності розмежування права на акцію, як цінний папір, та прав з акції, наголошується й Вищим господарським судом у Рекомендаціях від 28.12.2007 N 04-5/14, відповідно до яких господарським судам необхідно розрізняти правовідносини щодо акцій як речей та правовідносини з приводу реалізації корпоративних прав, посвідчених акціями. Хоча змістом акцій є посвідчені ними корпоративні права, однак відповідно до статті 177 Цивільний кодекс України (ЦК України), цінні папери (в тому числі акції) є речами. Корпоративними є відносини, пов'язані з реалізацією корпоративних прав, посвідчених акціями. Відносини, пов'язані з обігом акцій, до корпоративних не належать. З урахуванням наведеного, спори про визнання права власності на акції, укладення, розірвання, зміну, виконання а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов'язаних з порушенням переважного права на придбання акцій, не є такими, що виникають з корпоративних відносин і залежно від суб'єктного складу сторін підлягають розгляду господарськими або загальними судами [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» акцією визнається іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені ЦК України

та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств, і законодавством про інститути спільного інвестування.

З економічної точки зору акція являє собою нематеріалізований майновий інтерес у майні товариства, з правової – обіговий документ (правовий акт встановленої форми), який виражає цей інтерес. Як правовий акт акцію можна визначити в розумінні договору часткової участі акціонера в статутному фонді товариства. Сторонами цього договору є акціонер і товариство. Економічним змістом зазначеного договору є умови про дивіденди, про частину виручки від реалізації майна товариства, що припиняється, про ціну акції як вартості права часткової участі. Правовою формою договору є акція [2].

Метою ж цього дослідження є акція як документ, який підлягає вільному обігу: у свободі та легкості передачі акцій полягає їх важливе економічне значення. Право, поєднане з акцією, може бути передане однією особою іншій за власною її волею, незалежно від згоди на те зі сторони інших учасників підприємства [3].

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» акції повинні випускатись в бездокументарній формі. Бездокументарні цінні папери є певною оболонкою, формою зовнішнього вираження інкорпорованих в них майнових та немайнових прав, що мають ідентичний характер з правами посвідченими документарними цінними паперами, а їх виникнення є проявом того самого процесу підвищення оборотоздатності майнових прав, елементом якого є й виникнення документарних цінних паперів. Електронний запис на рахунку, який робить зберігач цінних паперів, як форма існування бездокументарних цінних паперів є документом, трансформованим з паперового бланку на електронний запис на рахунку, тобто є доказовістю існування бездокументарних цінних паперів у матеріальному світі, при цьому рахунок слугує юридичною категорією, а запис на ньому – аналогом матеріального об'єкта [4, с. 258].

Слід зазначити, що запровадження бездокументарної форми акцій не отримало однозначної оцінки, в тому числі й заперечення однакової природи документарних та недокументарних цінних паперів [5, с.23-24; 6, с. 55-64]. Згідно з ЦК України, акція, як цінний папір, є об'єктом права власності. Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном. До особи, яка набула право власності на цінний папір, переходять у сукупності усі права, які ними посвідчуються.

Акції можуть бути предметом договору купівлі-продажу, дарування, міни, ренти; вони можуть бути вкладом до статутного капіталу іншої юридичної особи. Відповідно власнику акцій має належати право володіння, користування та розпорядження акцією. Разом з тим, з урахуванням особливості сфери, в якій акції використовуються, їх призначення, у законодавстві встановлюються певні обмеження щодо реалізації права розпорядження акціями. Такі обмеження спрямовані на забезпечення інтересів акціонерного товариства, його акціонерів та третіх осіб. Серед таких обмежень можна виділити встановлення переважного права на придбання акцій у разі їх пропонування до продажу акціонером приватного акціонерного товариства. Можливість надання акціонерам переважного права на придбання акцій – є однією із ключових ознак, яка відрізняє приватне акціонерне товариство від публічного, передбачає встановлення переважного права на придбання акцій акціонерами.

Проблема реалізації переважного права на придбання акцій закритих акціонерних товариств стала предметом розгляду Конституційного Суду України. У пункті 1.2 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України по справі № 1-11/2005 від 11.05.2005 р. (справа про права акціонерів ЗАТ) [8] зазначається, що власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном, але, здійснюючи своє право, він зобов'язаний не порушувати права та охоронювані законом інтереси громадян, юридичних осіб і суспільства, зокрема, переважне право (яке не є абсолютним). Тобто вказується на можливість передбачати в установчих документах закритого акціонерного товариства переважне право акціонерів на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства.

Обмеження права на придбання акцій в приватному товаристві не є абсолютним. Так, відповідно до ч. 7 ст. 7 Закону «Про акціонерні товариства» переважне право акціонерів приватного товариства не поширюється на випадки переходу

права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва. Про неможливість розповсюдження переважного права на акції закритого акціонерного товариства наголошено й у постанові Пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [9], відповідно до якої в акціонерних товариствах до спадкоємців переходить право власності спадкодавців на акції. Зі складу спадщини не можуть бути виключені права на акції закритих акціонерних товариств. За відсутності в законі обмежень щодо спадкування права на акції такого товариства суди не повинні відмовляти у визнанні права власності спадкоємців на акції.

Відповідно до Положення про депозитарну діяльність у разі розміщення акцій при створенні акціонерного товариства засновники повинні до реєстрації випуску акцій мати відкриті рахунки у цінних паперах у обраних ними зберігачів. Депозитарій протягом трьох робочих днів з дати отримання тимчасового глобального сертифіката за розпорядженням емітента або керуючого його рахунком зараховує на рахунок у цінних паперах емітента вказану в тимчасовому глобальному сертифікаті кількість цінних паперів.

Депозитарій після зарахування цінних паперів на рахунок у цінних паперах емітента за розпорядженнями емітента або керуючого його рахунком переказує сплачені відповідно до умов випуску цінні папери на рахунки в цінних паперах зберігачів у депозитарії для їх подальшого зарахування на рахунки в цінних паперах власників, що придбали зазначені цінні папери під час розміщення випуску.

До кожного розпорядження про переказ цінних паперів випуску з рахунку емітента на рахунок зберігача емітент або керуючий його рахунком додає перелік осіб (депонентів цього зберігача), що придбали цінні папери даного випуску. Зарахування цінних паперів на рахунок депонента зберігач здійснює за умови отримання: розпорядження про зарахування цінних паперів від депозитарію, яке депозитарій надає зберігачу протягом одного робочого дня з дати зарахування цінних паперів на рахунок у цінних паперах цього зберігача в депозитарії; розпорядження про зарахування цінних паперів від депонента або уповноваженої ним особи та відповідних документів, що підтверджують наявність підстав для проведення цієї депозитарної операції.

У разі неотримання зберігачем від депонента розпорядження про зарахування цінних паперів та відповідних документів, що підтверджують наявність підстав для проведення цієї депозитарної операції, протягом трьох місяців з дня початку обігу цінних паперів даного випуску, якщо цінні папери були зараховані на рахунок зберігача на етапі

розміщення й на цьому етапі їх обіг був заборонений законодавством, в іншому випадку – протягом трьох місяців з дня зарахування на рахунок зберігача зберігач зобов'язаний повернути дані цінні папери на рахунок у цінних паперах емітента з підставою «відсутнє розпорядження депонента».

Повернути з такою підставою цінні папери депозитарій зараховує на рахунок емітента без додаткового розпорядження, про що повідомляє емітента, та здійснює їх відокремлений облік відповідно до внутрішніх документів депозитарію.

За результатами зарахування цінних паперів на рахунок у цінних паперах депонента на дату зарахування складається виписка з рахунку у цінних паперах.

При створенні публічного або приватного акціонерного товариства виписка про стан рахунку в цінних паперах щодо зарахованих акцій за результатом їх розміщення видається депоненту (засновнику цього акціонерного товариства) протягом 10 робочих днів з дня початку їх обігу у спосіб, передбачений договором про відкриття рахунку в цінних паперах.

Отже, за умови дотримання передбаченої у законодавстві процедури відкриття рахунків у цінних паперах та зарахування на них акцій, право на акцію виникає з моменту їх зарахування на рахунок у цінних паперах власника у зберігача. Разом з тим, виникнення права власності й можливості розпорядження ними не співпадає. Це пов'язано з тим, що цінні папери, зараховані на рахунки в цінних паперах клієнтів, депонентів на етапі розміщення випуску цінних паперів, якщо законодавством на цьому етапі заборонено їх обіг, мають блокуватися на рахунках клієнтів, депонентів до дня початку обігу цінних паперів даного випуску відповідно до законодавства [10].

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», обіг акцій дозволяється після реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення акцій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій.

Слід зазначити, що реєстрація звіту про результати розміщення акцій проводиться після державної реєстрації акціонерного товариства. Отже, до реєстрації товариства та звіту право акціонера на розпорядження акціями обмежене.

Разом з тим, не слід виключати можливість настання обставин, які призводять до зміни суб'єктного складу засновників товариства.

Виступати засновником товариства – це право, а не обов'язок будь-якої особи. Відповідно право на відмову від участі у заснуванні товариства не повинно безпідставно обмежуватись. Закон України «Про акціонерні товариства» не встанов-

лює обмежень щодо відмови засновника від участі у заснуванні товариства, але при цьому не містить наслідків такої відмови.

Підстави припинення участі засновника у заснуванні товариства можуть бути поділені на дві категорії: об'єктивні – смерть фізичної особи; неможливість здійснення певної діяльності, наприклад у зв'язку з визнанням особи недієздатною. Суб'єктивні – небажання особи приймати подальшу участь у заснуванні товариства; неможливість виконати зобов'язання по оплаті акцій, виїзд за кордон на постійне місце проживання, що у подальшому ускладнить можливість реалізації всіх належних акціонеру корпоративних прав, тощо.

Отже вихід засновника зі складу засновників товариства обумовлює необхідність вирішення питання щодо акцій, які були на нього розподілені та можливо оплачені. Закон України «Про акціонерні товариства» це питання не регулює.

Перерозподіл акцій між засновниками не порушить вимоги законодавства про приватне розміщення акцій, так як до складу засновників не будуть залучатись інші особи. Крім того, якщо створюється приватне акціонерне товариство, та засновники планують закріпити переважне право на придбання акцій з метою обмеження входження до складу товариства сторонніх осіб, перерозподіл акцій між співзасновниками виступить додатковою гарантією забезпечення закритості їх товариства.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Право власності на акції, як цінні папери, виникає з моменту зарахування їх на рахунок у цінних паперах власника у зберігача, яке проводиться щодо оплачених акцій. Разом з тим право розпорядження акціями є обмеженим до реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення акцій. Враховуючи, що Закон «Про акціонерні товариства» не регулює питання зміни складу засновників товариства, запропоновано: у випадку припинення одним із засновників участі у заснуванні товариства передбачити можливість перерозподілу між іншими зацікавленими засновниками належних йому акцій. Акції мають розподілятися пропорційно кількості належних засновникам акцій. У разі відмови засновників від перерозподілу акцій, якщо це дозволяє розмір статутного капіталу, такі акції підлягають анулюванню. Внески, зроблені в рахунок оплати акцій, мають повертатись засновнику, який припиняє участь у заснуванні товариства, протягом двадцяти днів, починаючи з дня звернення з письмовою заявою. Обов'язок прийняття заяви та повідомлення інших засновників про необхідність вирішення питання щодо акцій, має покладатись на особу, уповноважену на здійснення дій по за-

снунанню товариства. З метою захисту прав та інтересів засновників пропонується передбачити можливість виключення зі складу засновників особи, яка не виконує зобов'язань по оплаті акцій,

чим ставить під загрозу можливість заснування та реєстрації товариства. За умови часткової оплати акцій, несплачені акції пропонується перерозподіляти між іншими акціонерами або анулювати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин : Рекомендації Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Щербина В.С. Господарське право України : навч. посібн / В.С. Щербина. – К. : Атіка, 1999. – 336 с.
3. Шершеневич Г.Ф. Торговое право. Том I. Введение. Торговые деятели. по изданию 1908 г. – [Електронний ресурс].– Режим доступа: Allpravo.Ru. <http://www.allpravo.ru/library/doc1785p0/instrum1786>
4. Саванець Л. Правова природа бездокументарних цінних паперів / Л. Саванець // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2011. – Вип. 54. – С. 253-259.
5. Белов В.А. Юридическая природа бездокументарных ценных бумаг и безналичных денежных средств / В.А. Белов // Рынок ценных бумаг. – 1997. – № 5. – С. 23-26.
6. Крашенинников Е.А. Понятие и виды предъявительских ценных бумаг / Е.А. Крашенинников // Российский юридический журнал. – 1994. – № 2. – С. 55-64.
7. Рішення Конституційного Суду України по справі № 1-11/2005 від 11.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про судову практику у справах про спадкування : постанова Пленуму Верховного Суду України 30.05.2008 N 7 // Вісник Верховного суду України. – 2008 р. – № 6.
9. Про затвердження Положення про депозитарну діяльність : Рішення державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17.10.2006 N 999 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 89. – Ст. 3269.

Костова Наталія Іванівна

НАБУТТЯ ПРАВ НА АКЦІЇ ТОВАРИСТВА

Стаття присвячена дослідженню надання акціонерам переважного права на придбання акцій, що є однією із ключових ознак, яка відрізняє приватне акціонерне товариство від публічного, що передбачає встановлення переважного права на придбання акцій акціонерами.

Ключові слова: поняття акції, набуття прав на акції товариства, публічне акціонерне товариство, засновники товариства, підстави припинення участі засновника у заснуванні товариства.

Костова Наталья Ивановна

ПРИОБРЕТЕНИЕ ПРАВА АКЦИИ ОБЩЕСТВА

Статья посвящена исследованию предоставления акционерам преимущественного права на приобретение акций – одним из ключевых признаков, отличающих частное акционерное общество от публичного, что предусматривает установление преимущественного права на приобретение акций акционерами.

Ключевые слова: понятие акции, приобретение прав на акции общества, публичное акционерное общество, учредители общества, основания прекращения участия учредителя в создании общества.

Kostova Natalia Ivanovna

ACQUISITION OF SHARES OF THE COMPANY

The article is devoted to a study of the shareholders pre-emptive right to acquire shares – one of the key features that distinguishes private from public joint stock company provides for the establishment of pre-emptive right to acquire shares by shareholders. The fact that the law of the private joint-stock company, the charter of a society violates the principle of equality before the law. In fact, in certain situations the law gives the right owners and large controlling stakes, taking Articles of Association, will limit their ownership of other shareholders for their shares by maintaining their pre-emptive right to purchase them.

Keywords: concept stocks, acquisition of rights to shares of the company, a public joint stock company, the founders of the company, the grounds for termination of participation in the establishment of the company founder.